

Conferència amb motiu de la constitució del Consell Escolar Municipal de Barcelona el 15 de juny de 2009. Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona.

Construir ciutadania des de la participació

Joaquim Brugué, catedràtic de Ciència Política i de l'Administració a la Universitat Autònoma de Barcelona

Bona tarda a tothom.

Per començar, deixeu-me dir que no pensava que la presentació d'aquesta xerrada mencionés un dels problemes de la participació de base, com són les expectatives que genera. Aquest també és el problema de les presentacions, que sempre són més amables del que es mereix el conferenciant i que generen expectatives que després no són fàcils d'acomplir.

Fet aquest incís, voldria agrair-vos molt sincerament la invitació. Penso que fer una conferència sobre la participació en un espai com aquest és un privilegi, i també una responsabilitat, i més encara sabent que hi ha l'alcalde i que aquest és un espai de treball per millorar l'educació a la ciutat. Per tant, aquesta és una conferència inaugural, però d'alguna manera no deixa de ser un entreteniment per al que veniu a fer aquí.

Deixeu-me dir, també, que sempre que estic en un entorn de gent que prové del món de l'educació em trobo que sovint als professors d'universitat ens ensenyen moltes coses –o potser molt poques, no n'estic segur– però mai no ens ensenyen a parlar en públic, ni a explicar-nos, ni a impartir classes magistrals. No deixa de ser curiós, però és així.

Un cop aclarit tot això, reiterar-vos el meu agraïment i dir-vos que intentaré, tot i que potser no aconseguiré complir amb les expectatives de la sessió, sí fer alguna aportació interessant que pugui tenir algun punt d'interès.

Quan em van proposar fer aquesta xerrada, la idea era que fos prou genèrica com per respondre a la vocació introductòria que tenia aquesta primera trobada, i per tant no es tractava pas de parlar del funcionament concret del Consell, o d'altres Consells, ni d'entrar en detall sobre processos específics de participació, sinó de fer una presentació genèrica centrada en el tema de la participació, però llançant ponts cap a l'àmbit de l'educació.

Donant-hi voltes, vaig intentar trobar la intersecció entre participació i educació, esbrinar què tenen en comú, i trobar què podia fer que un espai com aquest es pugui convertir en un espai de sinèrgies positives, en un espai que pugui multiplicar la seva força.

Crec que el que tenen en comú la participació i l'educació és justament el que diu el títol: tant una com l'altra serveixen probablement per a moltes coses, però de forma molt rellevant serveixen per construir ciutadans. Afegiria ara l'expressió que ha mencionat l'alcalde: serveixen per construir ciutadans, que no significa altra cosa que poder construir ciutat, poder construir comunitat.

Per tant, vaig decidir partir d'aquest punt d'intersecció: la construcció de ciutadans, la construcció de ciutat (sense ciutadans no existiria el concepte de ciutat), i reflexionar

sobre quina era l'aportació que es podia fer en aquest concepte des de la participació i, de manera especial, des de la participació vinculada a l'àmbit de l'educació.

Aquest és un tema crucial. Fa uns dies hem viscut les darreres eleccions europees, i ja fa un temps que es parla del dèficit de participació i de la desafecció per la democràcia. També hi ha un cert debat sobre si la culpa d'aquesta desafecció la tenen els responsables públics, que no han sabut explicar les coses, o que les expliquen de manera esbiaixada, o sobre si la culpa la tenen els mitjans de comunicació, que no expliquen les coses prou bé, o bé els ciutadans, que s'estimen més anar a la platja si fa bon temps, o bé si en realitat no és culpa de ningú i és responsabilitat de tots.

En tot cas, és un debat que tenim sobre la taula i que ens fa pensar, amb totes les cometes que vulgueu, en les nocions de "crisi" o de "malestar de la democràcia", en la crisi o el malestar de la ciutadania implicada en la cosa pública, i també en la noció de "comunitat".

Hi ha un autor, que recentment ha estat a Barcelona (Zygmunt Bauman), que descriu la situació com de "modernitat líquida" en un món en què totes les antigues solideses es desfan. No hi entraré en detall ara, però dóna una mica la sensació que en aquest món líquid en què vivim avui la política fa aigües, i quan intentem agafar la política i la democràcia és com quan intentem agafar aigua amb les mans i se'ns esmuny per entre els dits.

Que la participació –i molt especialment en el seu component educatiu– pot contribuir a construir ciutadans, a construir ciutat, és una realitat probablement menys tangible que la necessitat de construir infraestructures o equipaments, però és un tema d'una importància espectacular.

De fet, hi havia qui definia la política democràtica com allò que "ens permet viure junts essent diferents", que és una expressió que a mi m'agrada molt. Avui mateix, en una intervenció anterior, algú ha utilitzat una expressió similar, i això m'ha cridat l'atenció.

És evident que cada cop som més diferents. Això és positiu, no passa res. I també és per això cada cop és més difícil viure junts. I allò que ens permet viure junts és la política, la democràcia. Si la política i la democràcia fan aigües, no serem capaços de viure junts en el moment en que més necessitem aquests instruments. És per això que sempre m'agrada insistir en que la idea de participació és un ingredient imprescindible per al nostre futur com a comunitat, malgrat se'ns faci difícil visualitzar-ne els resultats concrets, o posar-la al costat de les urgències materials que tenim com a societat. La participació és l'ingredient essencial per al nostre futur com a ciutat que vol resoldre els seus problemes col·lectius de manera conjunta i que vol dissenyar els seus projectes de futur de manera comunitària, reconeixent que som diferents i que en les taules de participació s'expressen, legítimament, posicions, interessos i perspectives diverses sobre els temes, però conscients que s'ha de buscar la manera de posar-les en comú de forma constructiva, per a partir d'aquestes diferències construir alguna cosa tots junts.

A partir d'aquí, jo voldria que parlem com a mínim de tres interrogants bàsics al voltant de la participació, donant una pinzellada de cadascun i alhora connectant-los amb el tema de l'educació. Aquests tres interrogants són els següents: on som ara en termes de participació? per què parlem de participació, de què estem parlant, o què és la participació? i finalment com es fa un procés de participació?

On som?

Certament, portem bastants anys parlant de participació ciutadana, sobretot en el món municipal, que ha estat pioner en aquestes experiències. Però penso que també ens cal reconèixer que ara mateix estem en un cert punt d'inflexió, en el qual en alguns àmbits fins i tot s'ha produït un cert cansament participatiu, i no sé si aquesta és una expressió adequada. Hi ha una sensació que no acabem de veure els resultats de la participació ciutadana, que estem perdent molta gent pel camí, que no aconseguim involucrar tothom que voldríem, i per tant aquelles promeses dels inicis de les experiències de participació, potser una mica excessives, han generat una certa sensació de cansament entre alguns, de frustració en d'altres i, perquè no dir-ho, fins i tot una sensació, en alguns sectors de població, que ens han pres una mica el pèl amb tot el discurs de la participació. En aquest moment d'inflexió cal, d'alguna manera, rearmar-nos sobre el que estem fent i estar convençuts de quins són els seus objectius, de com volem aconseguir-los i què justifica perseverar en un esforç que comporta alguns costos.

De fet, hi ha qui diu que, en això de la participació ens trobem en una situació paradoxal, perquè sembla que hi ha més oferta que demanda. Si agafem el conjunt de municipis de Catalunya, el conjunt d'organitzacions que s'hi dediquen, allò que fan les administracions locals i comarcals, són molts els espais i els processos de participació, i de vegades el que costa és omplir-los de participants. Hi ha una certa inflació d'oferta participativa i en canvi de cops costa omplir aquestes espais de participants, fer-los més atractius i garantir que funcionin efectivament. Evidentment, aquesta és una situació que ens hauria de fer pensar si és que aquesta impressió és certa o no l'és.

Si ens preguntem per què es produeix aquesta situació, hi ha qui diria que els responsables públics –entre els quals jo m'incloc, encara que hagi tornat a la universitat– tenen dosis importants de cinisme, i ens ofereixen espais i processos de participació perquè estan (i aquí serem benèvolos) desconcertats, no saben què han de fer, i traslladen a aquests espais algunes de les seves responsabilitats. De fet, hi ha un autor que deia que l'Estat del Benestar era un pacte entre governants i governats a través del qual els governants deien als governats: "si vostès es limiten a votar-me cada quatre anys i a no empipar-me excessivament durant la resta d'aquest període, i em deixen treballar tranquil, jo els prometo que a canvi d'aquesta desmobilització" – una desmobilització de la participació de l'Estat del Benestar de la qual som hereus– "tindrà més i millors serveis". I durant una bona colla d'anys això ha funcionat, i votant cada quatre anys els ciutadans en teníem prou en la mesura que això anava generant serveis. Estic parlant del cas espanyol; en el cas català hi ha altres variables, però certament durant uns anys l'Estat del Benestar va complir aquesta promesa. I això ha generat una societat civil molt desmobilitzada i unes estructures tecnocràtiques molt potents que han ofert més i millors serveis.

Ara sembla que davant d'una certa impotència, o d'una certa incapacitat o dificultat a l'hora de continuar incrementant la nostra possibilitat d'oferir més i millors serveis, els responsables públics diguem: "miri, li redefiniré el contracte: ja no li puc prometre més i millors serveis, però vingui i participi". Això no deixa de ser un nou tracte, de cops una mica difícil d'explicar als ciutadans, perquè en el fons el que vol la ciutadania és tenir determinats nivells de qualitat de vida i determinats problemes solucionats, i només en la mesura en que compregui que la participació és una contribució a la societat podrà entendre aquesta nova proposta.

Una primera resposta cínica a aquest desequilibri diria que com que els responsables públics es troben amb aquestes dificultats, de fet amb la participació, d'alguna manera, ens entretenen, ens distreuen, i perdoneu que usi una expressió tan col·loquial. Segons aquesta visió, l'oferta de participar és una forma de recuperar una certa legitimitat, de tirar endavant de la manera que poden.

Jo diria que hi ha de tot. No crec que el cinisme sigui el tret dominant entre els nostres responsables públics. I en canvi sí que crec que els responsables públics són intuïtius, encara que sigui d'una forma no explícita. I en aquest sentit, intueixen que necessiten de la participació, malgrat les dificultats que planteja. Així, tot i que de vegades els resultats puguin provocar alguns desencisos, que de cops ens costi més esforços dels previstos tirar endavant determinats projectes, hi ha una certa consciència que avui, sense participació, no podem governar –i penso que l'alcalde també apuntava aquesta idea en la seva intervenció.

Per què participació?

I no podem governar per dues raons, que mencionaré de forma molt telegràfica. En primer lloc, perquè sense participació no podem prendre aquelles decisions riques i intel·ligents que reclama una societat sofisticada com la que tenim avui en dia. Històricament, les administracions i els governs estan preparats per treballar de manera eficient, i això ho saben fer, i fins i tot quan no són prou eficients de fet tenen els recursos, les tecnologies i les tècniques per fer-ho. Però els costa més treballar de manera intel·ligent, és a dir no només fer les coses bé sinó encertar les coses que han de fer. I la intel·ligència és col·lectiva, s'aconsegueix parlant amb la resta de persones, buscant els diferents punts de vista. És a dir: un tècnic municipal, tancat en el seu despatx i envoltat de llibres, pot prendre una decisió que sigui tècnicament impecable i d'una gran eficiència, però si vol prendre una decisió intel·ligent ha de parlar amb els altres.

Ja ho deia Pericles al segle V a.C, referint-se a la tasca dels legisladors grecs. El cito: "Per nosaltres la discussió" –la feina que es fa en qualsevol fòrum de debat, com aquest Consell– "no és una pedra en el camí cap a l'acció" (que és el que de vegades hem volgut donar a entendre quan parlem de les molèsties participatives: la participació està bé, però llàstima del temps que necessita, i dels recursos que requereix; llàstima que sigui una pedra en el camí cap a l'acció), "sinó que és el pas imprescindible per prendre qualsevol decisió sàvia". Qualsevol decisió estable l'hem de prendre després de parlar-ne, després d'interactuar amb altres persones.

Això mateix ho podem veure amb una imatge del cervell. Quan naixem, totes les persones tenim totes les neurones, però això no vol dir que siguem intel·ligents i tinguem un cervell madurat. Aquest només madura quan les neurones interactuen. A vegades la nostra administració és una acumulació de neurones grans i eficients, molt potents individualment, però que no estan connectades entre elles. Si no les connectem el cervell no madura i no som capaços de prendre decisions intel·ligents.

I això, avui en dia, és imprescindible. I ho és perquè, per sort o per desgràcia, tots aquells problemes que històricament podíem abordar des de la simplificació –a través de dir "aquest és un problema dels enginyers, o dels educadors", per exemple, que és el que ha fet l'Administració històricament– ara ja no ens ho permeten. Avui els problemes són massa complicats, tenen massa cares, són excessivament polièdrics per tenir respostes des d'una única perspectiva.

Això, segurament, no és una bona notícia. Era molt més còmode, davant d'un problema determinat, recórrer a l'expert de torn i demanar-li com abordar-lo, quines són les solucions per resoldre'l. Aquesta és la lògica de la racionalitat tecnocràtica: com saber de quina manera resoldre una problema? Doncs demanant-li a la persona que en sap, preguntant-li a la persona que té la tècnica sobre això.

Ara resulta que quan ens preguntem sobre quines són les bones decisions que hem de prendre, no podem recórrer a cap persona en concret, sinó que la resposta la trobem justament quan compartim el problema, quan el mirem des de diferents punts de vista, quan substituïm –si em permeteu una expressió una mica més tècnica– la racionalitat tecnocràtica de Weber per la racionalitat deliberativa de Habermas. És a dir: per saber allò que hem de fer, hem de parlar-ho entre tots i mirar el problema des de diferents punts de vista.

Vist així, ara el gran repte de les nostres administracions en aquesta societat més complexa, més diversa, amb més diferències i amb més complexitats de tota mena, és òbviament continuar fent les coses de la millor manera possible i amb eficiència, però dotant-se d'intel·ligència. I insisteixo en el missatge: la intel·ligència només s'aconsegueix parlant i escoltant els altres, buscant els punts d'equilibri.

Aquesta és la primera utilitat de la participació. N'hi ha una segona encara més central per allò que ens ocupa ara mateix. Dit d'una forma molt esquemàtica, la segona utilitat és que la participació construeix ciutadans, que és justament el títol de la intervenció. La participació és un espai públic. Tornant als grecs, la participació és aquella àgora en què parlem d'allò que és de tots. I d'això n'estem necessitats, perquè hem viscut uns períodes molt llargs de forta individualització. Jo de vegades dic, mig en broma, que si ara mateix algú s'aixequés i digués "la unió fa la força", que és justament l'argument de la participació, gairebé que tots ens miràriem amb cara estranya i diríem: "d'on ha sortit aquest? que no se n'ha assabentat, que el maig del 68 ja ha passat?". Probablement tindria molt més èxit si s'aixequés i digués: "Espavila't, sigues un emprenedor". Aquesta idea que la unió fa la força sovint es transforma en la idea que la unió ens fa perdre el temps i ens impedeix d'avançar cap a les nostres fites individuals.

I aquest és un problema que tenim. Un sociòleg alemany molt de moda en aquests últims anys, Ulrich Beck, deia que un dels principals problemes que tenen avui les nostres societats és que donem respostes biogràfiques a problemes que són col·lectius. És a dir, que intentem respondre a problemes que tenen un abast comunitari amb forces individuals, amb forces privades, amb l'argument que cadascú s'espavili. I evidentment, n'hi ha que s'espavilen i n'hi ha que no. Quan intentem respondre amb forces individuals a problemes que són col·lectius es genera una asimetria que fa que sigui molt difícil resoldre problemes que ens desborden individualment. Un exemple: durant molts anys, què hem fet per resoldre el problema col·lectiu, sistèmic, de l'habitatge? Hem contractat hipoteques a cinquanta anys, hem buscat una segona feina, ens hem casat amb algú perquè sense dos sous és impossible comprar un habitatge... són respostes personals. És evident que cadascú individualment té un problema d'habitatge, però l'important és comprendre que no es tracta que jo tingui un problema d'habitatge, sinó que tots el tenim, com a ciutat, com a comunitat, com a col·lectiu. I només si ens conjurem tots i en parlem tindrem alguna possibilitat de combatre'l, aquest problema. Individualment no tenim cap manera de fer-ho i patirem molt.

Per tant, és fonamental la participació com un espai de creació d'espai públic, en el qual parlem de coses col·lectives, i en el qual ens conjurem per abordar problemes que ens són comuns a tots. És recórrer a aquesta mateixa idea de la intel·ligència que mencionava abans. Un altre autor americà, Benjamin Barnett, un polític ja molt gran, té una frase que diu alguna cosa com que "el llenguatge, l'art, la ciència, els drets, les llibertats" –la llista és més llarga, menciona tots els temes crucials, importants, perdoneu que no la citi literalment– "no els ha aconseguit l'home, ho han aconseguit els homes". És el pas del singular al plural. I només aconseguim fer front als reptes autèntics que tenim com a societat quan passem del singular al plural.

Això no és fàcil, perquè tenim una societat en la qual sovint les relacions entre l'administració, els poders públics i la ciutadania s'ha convertit en una mena de centre comercial, en el qual els responsables públics maximitzen la satisfacció dels seus clients i els clients demanen allò que volen i esperen una resposta. No ens confonguem: això no és participació. La participació no és la carta als Reis Mags, ni dir a tot que sí. Els ciutadans, els que saben de cosa pública, els que tenen aquesta virtut cívica de la qual també parlaven els grecs són aquells que saben que els Reis Mags no existeixen. Són aquests ciutadans els que saben que en certs temes cal cedir, que cal buscar un equilibri. No es tracta simplement de parlar d'allò que m'interessa només a mi, sinó d'allò que ens interessa a tots.

Fer aquest salt del singular al plural és complicat en una societat que tendeix, com ja he dit, a estructurar les relacions com en un centre comercial. Un altre exemple és l'exigència, per part dels ciutadans, d'immediatesa. La immediatesa és la voluntat del ciutadà de veure el seu problema resolt d'avui per demà, o també la tendència a fer de la política, i de tot allò que fa la política, un blanc o negre absolut, una disquisició entre bons i dolents. Tot s'ha de poder resumir en un titular. Tot això fa molt difícil l'exercici de la participació, que és un elegant exercici d'equilibri. I compte, no dic d'equilibrista, que és la primera idea que ens ve al cap quan algú parla d'equilibri, com la temptació fàcil de pensar en algú que fa mans i mànigues per aconseguir quelcom. L'equilibri, i no l'equilibrisme, és fonamental per a la participació i per a la democràcia.

Fixeu-vos que els grecs deien que perquè funcionés la democràcia calien dos elements fonamentals. El primer és el que acabo de mencionar, la virtut cívica dels ciutadans, el que ells anomenaven "areté". Si no tenim ciutadans no hi ha democràcia. Si només tenim clients, o súbdits, no hi ha democràcia (perquè de vegades en aquest país tenim la sensació que hem passat de ser súbdits a clients, però no hem estat mai ciutadans). El segon concepte que utilitzaven els grecs és el de "omnomia", que s'ha de traduir per equilibri. Governar en democràcia no és dir que sí a tothom, sinó dir que no a tothom. Governar, en democràcia, és parlar amb tothom i buscar aquest punt d'equilibri, aquest espai en el qual, de manera intel·ligent, ni l'un està content al 100%, ni l'altre està content al 100%, ni de fet cap persona no està contenta al 100%, perquè això no és política.

Un tercer element crucial en democràcia és la capacitat de construir ciutadania, de construir societat. I aquest també és un element central per a l'educació. Estem construint ciutadans que han de tenir determinats valors, que han de ser capaços d'entendre que hi ha projectes col·lectius que estan per damunt de la immediatesa de les necessitats del seu dia a dia. I quan la participació i l'educació troben el punt d'intersecció es converteixen en un espai molt potent per a aquesta construcció de ciutadania i de col·lectivitat.

Què és participació? Com es fa un procés participatiu?

Un tercer punt que tractaré de manera molt més ràpida és què és la participació, de què estem parlant. Fins ara he resumit en dues imatges per què ens cal la participació, ara el que faré és desmuntar alguns tòpics sobre la participació, o com a mínim intentaré explicar què entenc jo per participació o que significa un espai de participació.

Sense entrar ens grans disquisicions, diré que és una cosa molt delicada i molt difícil, perquè és un equilibri, una mentalitat, un element cultural, quelcom que hem de construir molt poc a poc. De fet en els àmbits de participació s'ha tendit a estructurar un debat sobre si la participació ha de ser consultiva o vinculant. Hi ha qui opina que si

en els espais de participació només se l'escolta però no se'l fa cas, això és un espai de baixa qualitat participativa, quan no directament una presa de pèl. Per què em conviden a dir el que jo vull si després fan el que els sembla? Per aquesta gent, per tant, la participació hauria de ser sempre vinculant, basant-se en la idea que ja que se'ls convida a participar, caldria convertir aquesta participació en una forma d'empoderament. I això defineix un dels nuclis del que entenem per a participació.

Aquest és un debat estèril, que no ens porta enlloc. Jo podria estar disposat a acceptar que la participació hauria de ser vinculant, hauria de ser un procés d'empoderament, de cessió de la capacitat de decisió, però el problema és que si jo he de fer, com a administració pública, el que vosaltres em dieu, només em podeu dir una cosa; no me'n podeu dir dues, perquè llavors quina de les dues he de fer?

Aquesta pretensió és la mitificació de la participació com a generadora de consens. I jo reivindico el conflicte amb tota naturalitat. És normal, legítim, segurament sa i fins i tot enriquidor i creatiu que no tots ens posem d'acord en tot, i és perfectament legítim que des de punts de vista diferents i des d'interessos diferents es vegin les coses de manera diferent. I això és justament el que ens dóna riquesa. No és realista ni cert pensar que un procés de participació dissoldrà aquests conflictes i generarà un consens que emergirà no se sap ben bé com, o creure que als responsables públics ens il·luminarà una llum i sabrem exactament el que hem de fer. Ben al contrari, la gent continuarà defensant les seves posicions, i ho farà d'una manera legítima. Per tant, si com a responsable públic no em doneu una opinió definitiva i no ens posem d'acord –que és sovint el que passa quan parlem de temes polítics importants–, aquest és un debat estèril.

L'altra postura és que, ja que no esteu d'acord entre vosaltres, voteu i decidiu quelcom. La democràcia participativa i el sistema electoral segurament tenen molts defectes i els haurem de revisar d'alguna manera, però són l'espai de la representativitat. I personalment crec que aquests espais no han de provocar una col·lisió de representativitats o de legitimitats.

A mi de vegades m'agrada, per entendre això, distingir entre dues preguntes, encara que resulti una mica esquemàtic. Les dues preguntes són qui governa i com governa. Per al "qui governa" hi ha, en les nostres democràcies, dues respostes possibles: democràcia representativa, on governen els nostres representants, i democràcia directa. En els nostres sistemes, la democràcia participativa no existeix. Per tant, l'alternativa a la democràcia participativa és la democràcia directa, l'assemblea. L'assemblea de la ciutat grega, o l'assemblea que encara funciona en alguns cantons suïssos, o en alguns "town meetings" de la costa atlàntica nordamericana, o el format d'assemblea més sovintejat en l'actualitat, que és la consulta popular o el referèndum. Aquí sí que entenc que hi ha una certa cessió de poder, sempre sota unes condicions determinades. Si la pregunta és si s'hauria de fer més, la resposta seria que possiblement sí, perquè això és nervi democràtic, perquè això és construir ciutadania.

Però no crec que aquí estiguem parlant de qui governa, sinó de "com governa". I en aquest cas jo faria la distinció que he mencionat abans entre racionalitat tecnocràtica, per la qual els responsables públics governen tancats al seu despatx, i racionalitat deliberativa, per la qual els governants obren les portes i generen intel·ligència (la intel·ligència que abans també esmentava) en un procés de sessions de treball que alguns considerarien una pèrdua de temps, però que jo considero un guany de temps.

Per tant, i tornant al començament, el debat entre participació consultiva i vinculant ens porta simplement a carrerons sense sortida. Des del meu punt de vista, i per

expressar-ho en una única frase senzilla, la participació és un diàleg constructiu. La participació consisteix a organitzar un diàleg entre persones que veuen les coses de manera diferent, que tenen perspectives diferents sobre els problemes, però a més, com que treballem en institucions que han de prendre decisions i han d'actuar, cal fer-ho de forma que aquest debat sigui constructiu i es materialitzi en decisions, en propostes que acabin generant polítiques públiques que finalment beneficiïn el conjunt de la ciutadania, que és el que pretenem.

El fer un diàleg constructiu és molt difícil. Permeteu-me dir, mig en broma, que això ho veiem clarament el dia de Nadal quan ens trobem tota la família i volent establir un diàleg, resulta que després del cafè acabem tots mig barallats. Fer un diàleg constructiu és molt difícil perquè es tracta d'un equilibri delicat, que compta amb tres o quatre nivells. En primer lloc, és un equilibri entre el monòleg i la xerrameca. Qualsevol procés de participació tendeix a bascular en una d'aquestes dues direccions.

Un diàleg es pot convertir molt fàcilment en un monòleg quan algú eleva el to del debat, parla amb un llenguatge que ningú no entén, dóna poc temps per treballar el tema, fa una presentació audiovisual molt complicada i al final de tot deixa cinc minuts per a que la gent pugui participar, just quan és tard i la gent vol marxar a sopar. Al final, en aquests casos es crea aquella situació en què diem que hem ofert participació i la gent no ha participat. Però en realitat el que passa és que s'ha convertit un espai de participació en un monòleg.

Un diàleg participatiu també se'n pot anar a l'altre extrem. Sota l'aparença d'una obertura absoluta, organitzem un procés de diàleg sense regles, sense torn de paraules, sense normes, sense que ningú no prengui notes, sense límits, sense pautes de funcionament, i al final allò es converteix en una tertúlia, en un acte social que pot ser més o menys entretingut. Al final d'un diàleg d'aquesta mena, però, sovint sorgeix una pregunta: en què hem quedat? Això tampoc té cap capacitat d'incidir en una política pública, que és el que hauria d'intentar-se sempre.

Per tant, com veieu, reitero que un diàleg participatiu requereix d'un equilibri delicat: no es pot banalitzar tant que al final esdevingui una tertúlia de cafè ni fer-lo tant elitista que es converteixi en un monòleg.

Hi ha un altre punt d'equilibri molt important –i els que esteu en aquest espai sabreu molt bé a què em refereixo–, i és que als espais de participació s'hi va a parlar, s'hi va a defensar els punts de vista propis, però tant o més important que parlar és escoltar. En un espai de participació és essencial escoltar l'altre i intentar comprendre les seves posicions, perquè només així és un debat constructiu. Un debat participatiu no requereix només regles de funcionament, sinó que permet establir pautes de comportament i de coneixement de l'altre, de respecte, d'empatia, de capacitat de comprensió mútua que permeten a tots els participants aprendre i construir junts.

Si jo, com deia aquell, he vingut "a parlar del meu llibre", i no tinc cap interès en res que no sigui el meu llibre, ni escolto el que han de dir els altres participants en el debat, aquest no té cap interès, ni serveix per a res. I aquí entren en joc les tècniques de dinamització i d'organització dels processos, que permeten parlar i escoltar. I només així es compleix allò tan difícil que deia Churchill: "és de valents aixecar-se i parlar, però encara és molt més valent seure i escoltar."

El tercer equilibri té a veure amb la presa de decisions. Un espai de participació és un espai per prendre decisions des de la reflexió, però no hem d'oblidar mai que finalment s'hi prenen decisions. Així, els espais de participació són espais per a la reflexió i l'acció. Sobre l'educació, per exemple, podem estar parlant tota la vida, i podem estar

donant voltes als temes en diàlegs que no s'acabarien mai, però les institucions –com per exemple l'Ajuntament– han de prendre decisions i emprendre accions, i això té a veure amb calendaris, amb ritmes de treball, amb terminis d'execució i amb tants d'altres factors que intervenen en aquests processos. Per tant, en qualsevol procés de participació cal trobar el difícil punt d'equilibri entre la reflexió i l'acció.

I un últim punt que voldria subratllar és que un espai de participació és un espai d'intercanvi de raons entre persones amb posicions diferents per enriquir les decisions i les accions que s'han de fer en política educativa, per exemple, però també és un espai on s'establiran relacions entre aquestes mateixes persones. Així, un espai de participació, qualsevol espai deliberatiu, és un lloc on exposo les meves posicions i escolto les dels altres, però també és un espai on conec i reconec aquestes altres persones. I és aquest coneixement i aquest reconeixement –que no vol dir consens, que no vol dir acords– el que fa molt més fàcil treballar amb els altres. Penso, de fet, que un dels reptes que teniu en taules com aquesta és precisament aquest: ser capaços de treballar plegats mantenint les diferències i mantenint cadascú els seus punts de vista legítims.

No puc allargar-me en el com, i només volia dir, abans que em talli l'Àlícia Fernández, que el com té elements pedagògics molt importants. Així, per acabar, volia dir que qualsevol diàleg constructiu ha de travessar tres fases molt intuïtives, molt basades en el sentit comú. En primer lloc, per participar en un diàleg constructiu primer els seus organitzadors ens han d'explicar de què es vol parlar. De fet, quan convidem a algú a parlar sobre un tema li hem d'explicar de què volem parlar i de què no volem parlar, ambdues coses. Quan volem parlar d'un tema com l'educació, per posar un exemple, hem de ser molt pedagògics i deixar molt clars els paràmetres i els temes que volem tractar, però també cal deixar molt clar que no tot s'hi val. I això també és molt educatiu. En realitat, un dels problemes que té la nostra societat és que sembla que no hi hagi límits. I els processos de participació a vegades semblen donar a entendre que són espais on tot està permès, on val tot. I és en aquest sentit que és molt important posar límits; hi ha límits financers, límits jurídics, límits polítics... de fet, hi ha coses que ni tan sols estem disposats a escoltar, i cal deixar-ho molt clar.

Per tant, la primera fase de qualsevol procés de participació és explicar-se, explicar quins són els temes a debatre i quins són els límits del debat. En segon lloc, en un procés de participació hem d'estar disposats a escoltar.

I finalment, en qualsevol espai o procés de participació, o en qualsevol diàleg constructiu, després de parlar i escoltar, simplement és de bona educació respondre. Per tant, els promotors d'un espai o procés de participació han de tenir la cura de visibilitzar amb la màxima precisió possible la utilitat d'aquest procés: per a què serveix, quins resultats pot tenir, quines coses pot assumir i quines no la pròpia institució promotora –no sempre es podrà aconseguir tot el que es plantegi en un espai de participació, però sí cal que hi hagi una relació molt estreta entre la institució i el procés de participació.

I això genera dues conseqüències últimes que voldria mencionar, perquè són importants en aquests moments en què hi ha una sensació de dificultat per als sistemes democràtics occidentals. En primer lloc, aquest lligam genera una sensació d'eficàcia política. Una de les coses que ens diuen els nostres ciutadans és que tenen la sensació que tot està dat i beneït, i que ni en democràcia tenen cap capacitat d'incidència sobre el que acaba passant, sobre allò que al final s'acaba decidint en el món de la política. La percepció d'ineficàcia política que ens mostren totes les enquestes que tenim és un element que anirà minant la capacitat de participar, i anirà minant l'existència de ciutadans dins les nostres comunitats. Per tant, tot allò que

contribueixi a augmentar la sensació d'eficàcia política, tot allò que contribueixi a la idea que això que fem serveix per a alguna cosa, és d'una importància crucial.

En segon terme, aquest lligam contribueix a generar confiança. Jo crec que aquests espais de participació també han de tenir com a resultat un producte que és, des del meu punt de vista, fonamental. Per treballar plegats, segurament l'únic element que és imprescindible és la confiança: certa confiança entre la gent que veu les coses des de punts de vista diferents però que es pot conèixer en aquests espais, i també certa confiança en les institucions. Si abans us deia que tenim dèficits de percepció d'eficàcia política, ja no us vull dir res dels índexs de confiança que tenim en les institucions o en els nostres representants polítics. Que aquests espais de participació servissin per millorar aquesta confiança seria molt bo, i ja no és només una qüestió de que la institució se sentiria molt més satisfeta, sinó que augmentaria molt l'eficàcia de les polítiques públiques. Perquè fer polítiques des de la desconfiança permanent és molt difícil, es troben molts entrebancs i es redueix molt la seva eficàcia.

Em sembla que el punt d'intersecció és clar, i que el que esteu fent aquí, i per això us animo, és de les coses més rellevants que es puguin fer en qualsevol ciutat, en qualsevol comunitat. I aquesta tasca tan important que esteu fent és dotar-nos d'aquella matèria prima que farà funcionar l'element més intangible però segurament més preuat que tenim: la democràcia i la capacitat d'abordar junts aquells problemes que tenim de manera col·lectiva, de manera que puguem viure sense necessitat de barallar-nos ni de tancar-nos en gàbies per no menjar-nos els uns als altres. Us felicito doncs per ser aquí, us agraeixo de nou la invitació i us desitjo una molt bona feina.